Vol. 1, Issue 3

BOJXONA NAZORATIDA RISKLARNI BOSHQARISH TIZIMINING AHAMIYATI VA UNI RAQAMLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

G‘oziyev Murodjon

Farg‘ona davlat universiteti, Iqtisodiyot kafedrasi katta o‘qituvchisi

Tolibova Dilnavoz

Farg‘ona davlat universiteti Iqtisodiyot fakulteti, Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar) yo‘nalishi 23.125-guruh talabasi

To‘xtasinova Muxlisabonu

Farg‘ona davlat universiteti Iqtisodiyot fakulteti, Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar) yo‘nalishi 23.125-guruh talabasi

Annotatsiya: Maqolada bojxona nazoratida risklarni boshqarish tizimining mohiyati, huquqiy asoslari va ahamiyati yoritilgan. Tanlab nazorat usulining tashqi savdoni tezlashtirish hamda qonunbuzarliklarning oldini olishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli texnologiyalarning bojxona jarayonlariga ta’siri ko‘rib chiqilib, tizimni takomillashtirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: bojxona ishi, bojxona nazorati, risklarni boshqarish, tanlab nazorat, raqamli bojxona, savdoni soddalashtirish, yagona darcha.

Kirish

Bojxona xizmati davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash, byudjet daromadlarini shakllantirish va tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solishda muhim o‘rin tutadi. Jahon savdosi hajmining o‘sishi bilan har kuni davlat chegarasidan o‘tadigan yuk, transport vositasi va deklaratsiyalar soni ortib bormoqda. Bunday sharoitda har bir yukni to‘liq tekshirish texnik jihatdan mumkin emas, iqtisodiy jihatdan esa foydasizdir, chunki u tovar aylanmasini sekinlashtiradi va tadbirkorlarning xarajatlarini oshiradi.

Shu sababli zamonaviy bojxona xizmatlari to‘liq tekshiruvdan tanlab nazorat tamoyiliga o‘tmoqda. Bu yondashuvning asosini risklarni boshqarish tizimi tashkil etadi. Uning maqsadi cheklangan resurslarni eng yuqori xavf tug‘diradigan yuklar va operatsiyalarga yo‘naltirish, past xavfli savdo ishtirokchilari uchun esa bojxona rasmiylashtiruvini imkon qadar tezlashtirishdir.

O‘zbekistonda bojxona ishi O‘zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi, boshqa qonun hujjatlari hamda xalqaro shartnomalar asosida tartibga solinadi. Kodeksda bojxona nazorati davlat chegarasi orqali o‘tkaziladigan tovarlar va transport vositalarining qonun hujjatlariga muvofiqligini ta’minlash bo‘yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar majmui sifatida belgilangan, shuningdek, nazoratning shakllari va risklarni boshqarish tizimini qo‘llash asoslari mustahkamlangan.

Xalqaro darajada bojxona tartib-taomillarini uyg‘unlashtirishning asosiy hujjati Jahon bojxona tashkiloti tomonidan qabul qilingan qayta ko‘rib chiqilgan Kyoto konvensiyasidir. Unda bojxona nazoratini risklarni baholashga asoslangan holda, tanlab tekshiruv orqali amalga oshirish tamoyili belgilangan. Jahon savdo tashkilotining Savdoni soddalashtirish to‘g‘risidagi bitimi ham tovarlarni chiqarish muddatlarini qisqartirish, hujjatlarni elektron shaklda qabul qilish va risklarni boshqarishni joriy etishni tavsiya qiladi. Bu hujjatlar milliy bojxona qonunchiligini rivojlantirishda muhim yo‘nalish bo‘lib xizmat qilmoqda. Bojxona ishida risk deb bojxona qonunchiligi buzilishi ehtimoli va uning mumkin bo‘lgan oqibatlari tushuniladi. Bunday buzilishlarga tovarning qiymatini yoki kelib chiqqan mamlakatini noto‘g‘ri ko‘rsatish, tovar kodini xato aniqlash, taqiqlangan yoki cheklangan tovarlarni olib o‘tish va to‘lovlardan bo‘yin tovlash holatlari kiradi.

Risklarni boshqarish bir necha ketma-ket bosqichdan iborat. Avval deklaratsiya, yuk hujjatlari va oldingi tekshiruv natijalari kabi ma’lumotlar to‘planadi. So‘ngra riskli sohalar aniqlanib, ular ehtimoli va zarari nuqtai nazaridan baholanadi. Shu asosda risk

profillari va ko‘rsatkichlari shakllantiriladi, har bir deklaratsiya ular bilan avtomatik solishtiriladi. Natijada nazorat shakli tanlanadi: hujjatlarni tekshirish, tovarni ko‘zdan kechirish yoki to‘liq tekshiruv. Oxirgi bosqichda natijalar monitoring qilinib, profillar yangilab boriladi.

Ko‘plab mamlakatlarda bu jarayon amalda yashil va qizil yo‘laklar tizimi orqali ko‘rinadi: ishonchli ishtirokchilarning yuklari minimal nazoratdan o‘tadi, yuqori riskli yuklar esa batafsil tekshiriladi. Bunday tizim halol tadbirkorlarga vaqt va mablag‘ tejash imkonini beradi, bojxona organlarining kuchini esa haqiqiy qonunbuzarlik ehtimoli yuqori bo‘lgan joylarga jamlaydi. Bojxona xizmatining roli ham o‘zgarib, u faqat fiskal va nazorat vazifasini bajaruvchi organdan savdoni qo‘llab-quvvatlovchi xizmat ko‘rsatuvchi institutga aylanib bormoqda. Risklarni boshqarish tizimining samaradorligi to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma’lumotlarning to‘liqligi va tezkorligiga bog‘liq. Shu sababli raqamli texnologiyalar bojxona islohotlarining asosiy vositasiga aylandi. Elektron deklaratsiyalash tadbirkorga bojxona organiga bormasdan ma’lumotlarni onlayn topshirish imkonini beradi, bu esa inson omilini va korrupsiya xavfini kamaytiradi.

“Yagona darcha” tamoyili savdo ishtirokchisiga barcha ruxsatnomalar va hujjatlarni bir elektron platforma orqali taqdim etish imkonini beradi. Turli idoralar o‘rtasida ma’lumot almashinuvi tezlashadi, hujjatlarning takroran talab qilinishi bartaraf etiladi. Yukni chegaraga yetib kelmasdan oldin elektron shaklda axborot olish esa bojxonaga riskni oldindan baholash va nazorat shaklini avvaldan belgilash imkonini beradi.Bundan tashqari, tovarlarni tekshirishda skanerlash qurilmalari, katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish rivojlanmoqda. Ular bir xil ko‘rinishdagi yuzlab deklaratsiyalar orasidan shubhali holatlarni insonga qaraganda tezroq va aniqroq ajratib beradi. Mamlakatimizda davlat xizmatlarini raqamlashtirish va ochiqlikni oshirish yo‘nalishidagi islohotlar bojxona sohasida ham ushbu texnologiyalarni kengaytirish uchun asos yaratadi.

Risklarni boshqarish tizimini joriy etishda bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, risk profillarining sifati to‘plangan ma’lumotlarning aniqligiga bog‘liq, noto‘g‘ri yoki to‘liq bo‘lmagan ma’lumotlar xato qarorlarga olib keladi. Ikkinchidan, ayrim hududlarda texnik jihozlar va axborot tizimlarining yetarli darajada bo‘lmasligi nazorat sifatiga ta’sir qiladi. Uchinchidan, tizimdan samarali foydalanish uchun xodimlarning tahliliy va raqamli ko‘nikmalari yuqori bo‘lishi talab etiladi. Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagilar maqsadga muvofiq: bojxona organlari va boshqa davlat idoralari axborot tizimlarini yagona platformada integratsiyalash; risk profillarini muntazam yangilab borish; mutaxassislarning malakasini xalqaro tajribaga tayanib oshirish; ishonchli tadbirkorlar uchun soddalashtirilgan tartib-taomillarni kengaytirish. Shuningdek, xorijiy davlatlar bojxona xizmatlari bilan ma’lumot almashinuvini yo‘lga qo‘yish transchegaraviy qonunbuzarliklarga qarshi kurashishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, risklarni boshqarish tizimi zamonaviy bojxona nazoratining asosiy tamoyiliga aylangan. U bir tomondan qonunbuzarliklarning oldini olish va byudjet daromadlarini ta’minlashga, boshqa tomondan esa savdoni tezlashtirish va tadbirkorlik muhitini yaxshilashga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar bu tizimning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi, biroq ularning to‘liq natija berishi uchun ma’lumotlar sifati, idoralararo integratsiya va kadrlar malakasi bir vaqtda rivojlantirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi. 2016-yil 20-yanvar, O‘RQ-400-son. – Toshkent: Lex.uz milliy qonunchilik bazasi.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2021.

3. World Customs Organization. International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures (Revised Kyoto Convention). – Brussels: WCO, 1999.
4. World Trade Organization. Agreement on Trade Facilitation. – Geneva: WTO, 2014.
5. World Customs Organization. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade. – Brussels: WCO, 2021.
6. World Customs Organization. Customs Risk Management Compendium. – Brussels: WCO.